

Marginalization and the Role of Mothers in Transmitting Religious and Cultural Values to Future Generations: A Case Study of the Joyābād Neighborhood in Isfahan

Zahra Lotfian¹

1. Master's Degree, Researcher at Sepidār Educational and Research Center, Iran.

lotfian.1310@gmail.com

Received: 2026/04/21; Accepted 2026/07/12

Extended Abstract

Introduction and Objectives: The expansion of urban marginalization, as a consequence of unbalanced development and socioeconomic inequality, has brought numerous implications for family structure and the upbringing of the future generation. Within this context, mothers, as one of the most effective agents in transmitting culture and values to their children, play a key role. However, the living conditions in marginalized areas can subject this role to serious challenges. This research was conducted to explore the lived experiences of mothers residing in the Joyābād district of Isfahan (located in the west of the city) and their methods for transmitting cultural and educational values to their children.

The significance of this research lies in gaining a more precise understanding of the capacities and limitations of mothers in marginalized areas in order to design effective social and educational interventions and to strengthen their role in raising an aware and committed generation. Unlike the dominant approach in marginalization studies that

Authors retain the copyright. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

focuses on damages and challenges, the present study adopts a positive-oriented perspective, specifically examining mothers' capacities in transmitting religious and cultural values. It is expected that the findings of this study will lead to a clearer understanding of the cultural-educational situation of marginalized families and contribute to providing solutions for supporting these mothers.

Method: Given the nature of the topic, this study utilizes a qualitative approach and the grounded theory method. Data were collected through semi-structured interviews with 10 mothers living in the study area. Participants were selected using purposive sampling, and the interviews continued until theoretical saturation was reached. The interviews were content-coded using thematic analysis with the assistance of MAXQDA software, from which the main themes were extracted. After coding, summarizing, and consolidating the extracted codes, they were organized around three main themes: (1) The contexts for the formation of marginalization, (2) The problems and challenges facing mothers, and (3) Religious and cultural values and their methods of transmission.

The data collection process involved the researcher's presence in a garment production workshop in the Joyabad neighborhood, semi-participant observation, and in-depth semi-structured interviews. The researcher established relationships with the women and, with the help of key informants, purposefully selected participants from among the mothers. The interviews were transcribed and analyzed through three stages of coding (open, axial, and selective) using MAXQDA software.

Results: The results indicated that the most important values for marginalized mothers are religious and moral values, and their most significant capacities for transmitting these values to their children are resilience and maintaining hope. They also emphasize the role of continuing education as a way to escape from their state of marginalization.

The analysis revealed three main themes:

1. Contexts for the Formation of Marginalization:

- Rural-to-urban migration: Most families migrated from rural areas of Chaharmahal and Bakhtiari and Lorestan provinces with hopes for better job opportunities and access to facilities, but due to lack of capital, education, and skills, they settled in underprivileged areas.
- Early marriage: Girls married at young ages (14-16), leading to deprivation of continued education and inability to acquire necessary skills for urban life.
- Forced residence: Most women indicated that their choice of residence was driven by economic necessity rather than conscious choice.

2. Problems and Challenges Facing Mothers:

- Economic problems: Unstable employment of men (daily wage or temporary work), low economic participation of women (domestic work with low income and lack of recognition), and double economic pressure (inability to meet basic needs, rent, and constant debt).
- Social and environmental harms: Addiction (mentioned in almost all interviews as the most important harm in the neighborhood), social insecurity, social labeling, cultural deprivation (lack of educational classes, libraries, sports and recreational spaces), and limited support.
- Women's role and challenges: Dual role (simultaneously responsible for livelihood and upbringing), gender restrictions, educational deprivation, loneliness in child-rearing, educational concerns, and the presence of problematic subcultures.

3. Religious and Cultural Values and Their Transmission Methods:

- Religiosity and ethics: Adherence to lawful sustenance, prayer, religiosity, social ethics, politeness, honoring elders, and helping others were the most important values mothers emphasized for raising their children.
- Hope and resilience: Repeated statements such as “God is great” and “children must study” indicate psychological resilience and hope for the future.
- Investment in children's education: Education was seen as the most important way to break the cycle of poverty.
- Positive attitude toward mothers and modeling: Except for one person, all interviewees mentioned their own mothers as role models, expressing great respect for them and considering them successful in child-rearing.

Discussion and Conclusion: The findings of this study indicate the complexity and multifaceted nature of the marginalization phenomenon for mothers residing in the Joyabad neighborhood. These mothers, as the primary custodians of education and value transmission in the family, face numerous challenges rooted in unstable social and economic structures. Factors such as forced migration, early marriage, and unstable economic conditions have contributed to the formation of their marginalized status. In addition to economic problems, marginalized mothers also grapple with social harms such as addiction and environmental insecurity. These conditions not only affect their quality of life but also limit their ability to transmit religious and cultural values to their children. Most of these mothers lack support and alignment from their husbands and living environment in parenting and value transmission.

Despite these challenges, these mothers value moral values and religiosity and strive to raise the next generation with hope and resilience, relying on their own experiences and especially modeling their own mothers. As the codes indicate, the three main themes correspond to the conceptual model of the research, showing that marginalization affects the quality of mothers' role performance and value transmission. The findings reveal that mothers, through their lived experiences, have acquired educational skills and cultural patterns that can serve as a source of strength, however modest, against limitations. The importance of religiosity, social ethics, and resilience in these mothers' lives demonstrates their determination and will to improve living conditions and raise healthy and successful children.

Based on these findings, it is essential that policymakers and social institutions examine and identify the capacities and capabilities of marginalized mothers and design support and educational programs tailored to their needs. These measures can help reduce social and economic harms, improve quality of life, and enhance the child-rearing process. Recommendations are proposed at three levels: (1) Micro level (local): creating support and educational groups for mothers, literacy and skill training classes, establishing cultural and social centers, psychological counseling sessions, strengthening local structures, and educational sessions for fathers; (2) Meso level (regional): developing economic empowerment programs for women, facilitating access to financial facilities, supporting women's entrepreneurship, developing school educational programs and improving education quality in marginalized areas, special attention to teachers and their empowerment, renovating physical spaces, and developing cultural and artistic centers; (3) Macro level (national): developing comprehensive programs to reduce poverty and balanced development, defining strategic action packages for balanced urban development, developing educational justice, attention to rural development and creating sustainable rural employment, reforming social and economic policies, increasing social and cultural awareness, and supporting related research.

It is hoped that the implementation of these recommendations will help improve the living conditions of marginalized mothers while providing the ground for effective transmission of religious and cultural values to children. For future research, comparative studies on the situation of marginalized mothers in different urban and rural areas, analysis of the impact of support programs, investigation of educational patterns of mothers in mar-

ginalization conditions, and study of the role of governmental and non-governmental institutions in supporting marginalized mothers are suggested.

Keywords: Urban Marginalization, Marginalized Mothers, Maternal Role, Transmission of Cultural and Educational Values.

Cite this article: Lotfian, Zahra (2026), Marginalization and the Role of Mothers in Transmitting Religious and Cultural Values to Future Generations: A Case Study of the Joyābād Neighborhood in Isfahan, *Journal of Studies in Islam and Psychology*, 2(4), 191-228.

حاشیه‌نشینی و نقش مادران در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی به نسل آینده (مطالعه موردی محله جوی‌آباد اصفهان)

زهرا لطفیان^۱

۱. کارشناسی ارشد، پژوهشگر در مرکز آموزشی و پژوهشی سپیدار، ایران.

lotfian.1310@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۲۱

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: گسترش حاشیه‌نشینی شهری، به‌عنوان پیامد توسعه نامتوازن و نابرابری اقتصادی-اجتماعی، پیامدهای متعددی برای ساختار خانواده و تربیت نسل آینده داشته است. در این بستر، مادران به‌عنوان یکی از مؤثرترین عاملان انتقال فرهنگ و ارزش‌ها به فرزندان خود، نقشی کلیدی ایفا می‌کنند. با این حال، شرایط زندگی در مناطق حاشیه‌نشین می‌تواند این نقش را با چالش‌های جدی مواجه سازد. این پژوهش با هدف بررسی تجارب زیسته مادران ساکن در محله جوی‌آباد اصفهان (واقع در غرب این شهر) و روش‌های آن‌ها برای انتقال ارزش‌های فرهنگی و آموزشی به فرزندان‌شان انجام شده است.

اهمیت این پژوهش در درک دقیق‌تر از ظرفیت‌ها و محدودیت‌های مادران در مناطق حاشیه‌نشین به منظور طراحی مداخلات مؤثر اجتماعی و آموزشی و تقویت نقش آن‌ها در پرورش نسلی آگاه و متعهد نهفته است. برخلاف رویکرد غالب در مطالعات حاشیه‌نشینی که بر آسیب‌ها و چالش‌ها

نوع مقاله: پژوهشی

متمرکز است، پژوهش حاضر رویکردی مثبت‌نگر را اتخاذ کرده و به طور خاص به بررسی ظرفیت‌های مادران در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی می‌پردازد. انتظار می‌رود یافته‌های این پژوهش به درک روشن‌تری از وضعیت فرهنگی-آموزشی خانواده‌های حاشیه‌نشین منجر شده و به ارائه راهکارهایی برای حمایت از این مادران کمک کند.

روش: با توجه به ماهیت موضوع، این پژوهش از رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای (گراندد تئوری) استفاده کرده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۰ مادر ساکن در منطقه مورد مطالعه جمع‌آوری شدند. شرکت‌کنندگان با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده و مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. مصاحبه‌ها با استفاده از تحلیل تماتیک و به کمک نرم‌افزار MAXQDA کدگذاری محتوایی شدند و مضامین اصلی از آن استخراج گردید. پس از کدگذاری، خلاصه‌سازی و جمع‌بندی کدهای استخراج‌شده، آن‌ها در قالب سه مضمون اصلی سازماندهی شدند: (۱) زمینه‌های شکل‌گیری حاشیه‌نشینی، (۲) مشکلات و چالش‌های فراروی مادران، و (۳) ارزش‌های دینی و فرهنگی و روش‌های انتقال آن‌ها.

فرآیند جمع‌آوری داده‌ها شامل حضور محقق در یک کارگاه تولید پوشاک در محله جوی‌آباد، مشاهده نیمه‌مشارکتی و مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته بود. محقق با زنان ارتباط برقرار کرده و با کمک افراد کلیدی، شرکت‌کنندگان را به صورت هدفمند از میان مادران انتخاب نمود. مصاحبه‌ها پیاده‌سازی شده و از طریق سه مرحله کدگذاری (باز، محوری و انتخابی) با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

نتایج: نتایج نشان داد که مهم‌ترین ارزش‌ها برای مادران حاشیه‌نشین، ارزش‌های دینی و اخلاقی است و مهم‌ترین ظرفیت‌های آن‌ها برای انتقال این ارزش‌ها به فرزندان، تاب‌آوری و حفظ امید می‌باشد. آن‌ها همچنین بر نقش ادامه تحصیل به عنوان راهی برای رهایی از وضعیت حاشیه‌نشینی خود تأکید می‌کنند.

تحلیل داده‌ها به سه مضمون اصلی منجر شد:

۱. زمینه‌های شکل‌گیری حاشیه‌نشینی: مهاجرت روستا به شهر: اکثر خانواده‌ها از مناطق روستایی استان‌های چهارمحال و بختیاری و لرستان با امید به فرصت‌های شغلی بهتر و دسترسی به امکانات مهاجرت کرده بودند، اما به دلیل نداشتن سرمایه، تحصیلات و مهارت، در مناطق محروم ساکن شدند.

نوع مقاله: پژوهشی

ازدواج زودهنگام: دختران در سنین پایین (۱۴ تا ۱۶ سال) ازدواج کرده‌اند که این امر به محرومیت از ادامه تحصیل و ناتوانی در کسب مهارت‌های لازم برای زندگی شهری انجامیده است. سکونت اجباری: بیشتر زنان اشاره کردند که انتخاب محل سکونت آن‌ها بیشتر ناشی از ضرورت اقتصادی بوده تا انتخاب آگاهانه.

۲. مشکلات و چالش‌های فراروی مادران: مشکلات اقتصادی: اشتغال ناپایدار مردان (کارگری روزمزد یا موقت)، مشارکت اقتصادی پایین زنان (کارهای خانگی با درآمد کم و فاقد شناسایی) و فشار اقتصادی مضاعف (ناتوانی در تأمین نیازهای اساسی، اجاره‌بها و بدهی‌های مداوم. آسیب‌های اجتماعی و محیطی: اعتیاد (که تقریباً در تمام مصاحبه‌ها به عنوان مهم‌ترین آسیب محله ذکر شده)، ناامنی اجتماعی، برچسب‌زنی اجتماعی، محرومیت فرهنگی (فقدان کلاس‌های آموزشی، کتابخانه، فضاهای ورزشی و تفریحی) و حمایت محدود.

نقش و چالش‌های زنان: نقش دوگانه (مسئولیت هم‌زمان در تأمین معیشت و تربیت)، محدودیت‌های جنسیتی، محرومیت تحصیلی، تنهایی در فرزندپروری، نگرانی‌های آموزشی و وجود خرده‌فرهنگ‌های مسئله‌ساز.

۳. ارزش‌های دینی و فرهنگی و روش‌های انتقال: دینداری و اخلاق: پایبندی به روزی حلال، نماز، دینداری، اخلاق اجتماعی، ادب، احترام به بزرگترها و کمک به دیگران از مهم‌ترین ارزش‌هایی بود که مادران برای تربیت فرزندان خود بر آن تأکید داشتند.

امید و تاب‌آوری: عبارات تکراری مانند «خدا بزرگ است» و «بچه‌ها باید درس بخوانند» نشان‌دهنده تاب‌آوری روانی و امید به آینده است.

سرمایه‌گذاری بر تحصیل فرزندان: تحصیل به عنوان مهم‌ترین راه برای شکستن چرخه فقر دیده می‌شد. نگرش مثبت به مادران و الگوبرداری: به جز یک نفر، تمام مصاحبه‌شوندگان از مادران خود به عنوان الگو یاد کرده و احترام زیادی برای آن‌ها قائل بودند و آن‌ها را در فرزندپروری موفق می‌دانستند.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده پیچیدگی و چندوجهی بودن پدیده حاشیه‌نشینی برای مادران ساکن در محله جوی‌آباد است. این مادران به عنوان متولیان اصلی تربیت و انتقال ارزش در خانواده، با چالش‌های متعددی روبرو هستند که ریشه در ساختارهای ناپایدار

نوع مقاله: پژوهشی

اجتماعی و اقتصادی دارد. عواملی مانند مهاجرت اجباری، ازدواج زودهنگام و شرایط ناپایدار اقتصادی به شکل‌گیری وضعیت حاشیه‌نشینی آن‌ها کمک کرده است. مادران حاشیه‌نشین علاوه بر مشکلات اقتصادی، با آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد و ناامنی محیطی نیز دست و پنجه نرم می‌کنند. این شرایط نه تنها بر کیفیت زندگی آن‌ها تأثیر می‌گذارد، بلکه توانایی آن‌ها را در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی به فرزندانشان نیز محدود می‌سازد. اکثر این مادران در امر فرزندپروری و انتقال ارزش‌ها از حمایت و هماهنگی همسران و محیط زندگی خود بی‌بهره‌اند.

علیرغم این چالش‌ها، این مادران برای ارزش‌های اخلاقی و دینداری اهمیت قائل بوده و با تکیه بر تجارب خود و به ویژه الگوبرداری از مادران خود، می‌کوشند تا نسل آینده را با امید و تاب‌آوری تربیت کنند. همانطور که کدها نشان می‌دهد، سه مضمون اصلی با مدل مفهومی پژوهش مطابقت دارد و نشان می‌دهد که حاشیه‌نشینی بر کیفیت ایفای نقش مادری و انتقال ارزش‌ها تأثیر می‌گذارد. یافته‌ها نشان می‌دهد که مادران از طریق تجارب زیسته خود، مهارت‌های تربیتی و الگوهای فرهنگی را به دست آورده‌اند که می‌تواند به‌عنوان منبعی از قدرت، هرچند ناچیز، در برابر محدودیت‌ها عمل کند. اهمیت دینداری، اخلاق اجتماعی و تاب‌آوری در زندگی این مادران، عزم و اراده آن‌ها را برای بهبود شرایط زندگی و پرورش فرزندان سالم و موفق نشان می‌دهد.

بر اساس این یافته‌ها، ضروری است که سیاست‌گذاران و نهادهای اجتماعی، ظرفیت‌ها و توانمندی‌های مادران حاشیه‌نشین را بررسی و شناسایی کرده و برنامه‌های حمایتی و آموزشی متناسب با نیازهای آن‌ها طراحی نمایند. این اقدامات می‌تواند به کاهش آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی، بهبود کیفیت زندگی و ارتقای فرآیند فرزندپروری کمک کند. توصیه‌هایی در سه سطح ارائه شده است:

سطح خرد (محلی): ایجاد گروه‌های حمایتی و آموزشی برای مادران، کلاس‌های سوادآموزی و مهارت‌آموزی، ایجاد مراکز فرهنگی و اجتماعی، جلسات مشاوره روانشناختی، تقویت ساختارهای محلی و جلسات آموزشی برای پدران.

سطح میانی (منطقه‌ای): توسعه برنامه‌های توانمندسازی اقتصادی برای زنان، تسهیل دسترسی به تسهیلات مالی، حمایت از کارآفرینی زنان، توسعه برنامه‌های آموزشی مدارس و بهبود کیفیت آموزش در مناطق حاشیه‌نشین، توجه ویژه به معلمان و توانمندسازی آن‌ها، نوسازی فضاهای فیزیکی و توسعه مراکز فرهنگی و هنری.

نوع مقاله: پژوهشی

سطح کلان (ملی): تدوین برنامه‌های جامع برای کاهش فقر و توسعه متوازن، تعریف بسته‌های عملیاتی راهبردی برای توسعه متوازن شهری، توسعه عدالت آموزشی، توجه به توسعه روستایی و ایجاد اشتغال پایدار روستایی، اصلاح سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی، افزایش آگاهی‌های اجتماعی و فرهنگی و حمایت از پژوهش‌های مرتبط.

امید است که اجرای این توصیه‌ها به بهبود شرایط زندگی مادران حاشیه‌نشین کمک کرده و در عین حال زمینه را برای انتقال مؤثر ارزش‌های دینی و فرهنگی به فرزندان فراهم آورد. برای تحقیقات آتی، مطالعات تطبیقی در مورد وضعیت مادران حاشیه‌نشین در مناطق مختلف شهری و روستایی، تحلیل تأثیر برنامه‌های حمایتی، بررسی الگوهای تربیتی مادران در شرایط حاشیه‌نشینی و مطالعه نقش نهادهای دولتی و غیردولتی در حمایت از مادران حاشیه‌نشین پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: حاشیه‌نشینی شهری، مادران حاشیه‌نشین، نقش مادری، انتقال ارزش‌های فرهنگی و آموزشی.

استناد: لطیفیان، زهرا (۱۴۰۵). حاشیه‌نشینی و نقش مادران در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی به نسل آینده (مطالعه موردی محله جوی‌آباد اصفهان). مجله اسلام و روان‌شناسی خانواده ۲(۴)، ۱۹۱-۲۲۸.

مقدمه و بیان مسئله

توسعه پرسرعت و نامتوازن شهرها با پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فضایی همراه بوده است که یکی از مهم‌ترین آنها رشد روزافزون حاشیه‌نشینی می‌باشد. حاشیه‌نشینی هم‌زاد توسعه نامتوازن شهری است و هم‌زمان با گسترش شهرها و افزایش جمعیت شهرنشینان گسترش می‌یابد. این پدیده نوعی بی‌سازمانی فضایی-اجتماعی است که به شکل ممتد مبانی و راهبردهای توسعه پایدار جامعه را با چالش روبه‌رو می‌کند؛ به بیان دیگر بی‌سازمانی در بستر اجتماعی ناشی از اختلال کارکردی در نظم اجتماعی و نابرابری در ابعاد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که در لایه‌های عمیق به تولید مسائل اساسی چون فقر، تورم، مهاجرت و حاشیه‌نشینی می‌شود و در سطح آسیب‌ها، انحرافات و آشفتگی‌های اجتماعی را در حوزه امنیت اجتماعی بازتولید می‌کند (کارگر، ۱۳۹۰، ص ۱۰۸). اگرچه پدیده حاشیه‌نشینی دارای جنبه‌ای کالبدی در فضای شهری است، اما نباید این پدیده را تنها به زندگی در جغرافیای خاص حاشیه شهر و حلی آبادها محدود دانست. واکاوی ابعاد اجتماعی، روانی و رفتاری زندگی حاشیه‌نشینان مسئله‌ای است که حتی در صورت حل شدن مشکل جغرافیا و معماری خاص زندگی برای نسل‌های بعدی به قوت خود باقی می‌ماند و پذیرش آنها در جامعه مقصد را با مشکل روبه‌رو می‌کند (رشیدی آل‌هاشم و سلیمانی، ۱۳۹۱، ص ۴). اگرچه حاشیه‌نشینی بستر مساعدی برای بروز آسیب‌های اجتماعی است و اغلب پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام شده از دیدگاه آسیب‌شناسی به پدیده حاشیه‌نشینی پرداخته‌اند، اما واقعیت اینکه هر روز در حاشیه شهرها زندگی جریان دارد و حاشیه‌نشینان به مثابه کنشگران، سیاستی برای گذران زندگی خود اتخاذ می‌کنند؛ بنابراین فهم فرایندهایی که به وسیله آنها، کنشگران به تنهایی و یا در تعامل با سایر کنشگران آنان را در بازآفرینی حیات اجتماعی بین فردی و جمعی خویش یاری می‌کنند، نقش مهمی در شناخت فرهنگ مدنی و ظرفیت‌های توسعه اجتماعی و فرهنگی هر جامعه دارد (وصالی و قاسمی‌نژاد، ۱۳۹۸، ص ۹۵).

یکی از جلوه‌های مهم حیات فردی و اجتماعی، زندگی خانوادگی است. خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی کوچک و ابتدائی در تعامل با سایر نهادهای اجتماعی، نهادی پویاست و تغییر می‌پذیرد. مهم‌ترین کارکرد این نهاد نقش‌آفرینی در تربیت و جامعه‌پذیری فرزندان است. محیط خانواده بستری می‌باشد که از طریق آن فرزند با مجموعه‌ای از عقاید، ارزش‌ها، سلیقه‌ها، آرمان‌ها و هنجارهای والدین آشنا و در اثر تکرار آنها در خانواده برایش درونی می‌شود. البته الگوهای رفتاری پدر و مادر به این

دلیل مورد توجه فرزندان قرار می‌گیرد که رفتار آنها عرصه ظهور و بروز عقاید، جهان‌بینی و نوع نگرش آنهاست و چون پدر و مادر نخستین و نزدیک‌ترین الگوهای تربیتی عینی فرزندان خویش هستند، فقدان هماهنگی میان آنان در ارائه الگوی واحد تربیتی می‌تواند موجب بروز تضادها و تنش‌های تربیتی شود و فرزندان را در انتخاب یکی از دو الگوی ارائه‌شده دچار تعارض و سردرگمی کند. اگرچه تربیت فرزند در خانواده ماحصل تلاش و اثرگذاری پدر و مادر است، اما نقش مادر به دلیل ظرفیت‌های ویژه روان‌شناختی و ارتباط چندبعدی و گسترده با فرزند، برجسته‌تر است. نقش مادری و مراقبتی، ظرفیت منحصر به فردی می‌باشد و از نظر ارزشی درجه‌ای ممتاز دارد. اهمیت این نقش در تربیت، تحول شخصیت و مشخصه‌های ظاهری و اخلاقی فرزندان همواره مورد توجه صاحب‌نظران بوده است (علی‌پور، ۱۳۹۱، ۱۱۸). نقش مادر در جوامع حاشیه‌نشین به دلیل موقعیت خاص مادران و چالش‌هایی که با آن روبه‌رو هستند؛ از جمله درگیری با فقر، محرومیت از تحصیل، وجود فرهنگ مردسالاری، فقدان امکانات آموزشی، طرد شدگی و ... از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اگرچه مادران حاشیه‌نشین با چالش‌های زیادی در مسیر تجربه مادری و تربیت فرزندان خود روبه‌رو هستند، اما از نقش خود دست نکشیدند و متناسب با توان و امکان خود این نقش را ایفا می‌کنند؛ به همین دلیل شناخت جهان ذهنی‌شان در تعریف ارزش‌های تربیتی و شیوه‌های آنان در انتقال ارزش‌ها به درک دقیق‌تر ظرفیت‌ها، محدودیت‌ها و چالش‌های پیش‌روی آنها کمک می‌کند و برای طراحی مداخلات اجتماعی مؤثر و تقویت نقش ایشان در تربیت نسلی آگاه و متعهد ضروری است؛ بنابراین پژوهش حاضر با هدف بررسی تجارب زیسته مادران حاشیه‌نشین و شیوه‌های آنان در انتقال ارزش‌های فرهنگی و تربیتی به فرزندان انجام شده و جهت تحقق اهداف پژوهش محله جوی آباد جهت مطالعه موردی انتخاب شده است. این محله در منطقه‌ای بین اصفهان و خمینی شهر (پس از محدوده منطقه ۹ شهرداری از منتهی‌الیه غربی شهر اصفهان و در ضلع شمالی خیابان کهن‌دژ) واقع شده است.

پیشینه پژوهشی

پژوهش‌های پرشماری در زمینه محرومیت‌ها و چالش‌های زنان حاشیه‌نشین و بررسی ابعاد مختلف زندگی آنها انجام شده است؛ همچنین پژوهشگران به موضوعات تربیتی و فرهنگی کودکان و نوجوانان ساکن در مناطق حاشیه‌نشین پرداخته‌اند که در ادامه به برخی از آنان اشاره می‌شود:

- افشار کهن، بلالی و واعظ (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «زنان حاشیه‌نشین و جامعه‌پذیری خشونت در خانواده» در یک مطالعه با روش پیمایشی، منطقه جعفرآباد و دولت‌آباد در حاشیه شهر کرمانشاه را به عنوان منطقه هدف انتخاب کرده و نقش زنان در زمینه خشونت در خانواده را بررسی کرده‌اند. این پیمایش به روش تصادفی خوشه‌ای ۳۸۴ نفر از جوانان بین ۱۵ تا ۲۹ ساله ساکن در مناطق هدف را مطالعه کرده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد خشونت در بین جوانان حاشیه‌نشین به شکل گسترده وجود دارد. پسران بیش از دختران کارهای خشونت‌آمیز انجام می‌دهند. میان میزان خشونت و تجربه خشونت در کودکی رابطه مثبت و قوی وجود دارد. دختران بیشتر مورد هدف رفتارهای خشونت‌آمیز قرار می‌گیرند؛ همچنین نتایج نشان می‌دهد که خانواده حاشیه‌نشین در شرایط محرومیت و فشار ناشی از حاشیه‌نشینی یک رابطه دوسویه با خشونت برقرار می‌کند؛ از یک‌سو به دلیل مناسبات نابرابر قدرت در خانواده زمینه پرورش فرزندان خشن فراهم می‌شود و از سوی دیگر، اغلب رفتارهای خشونت‌آمیز با اعضای خانواده صورت می‌گیرد.

- میرحسینی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیق «چالش‌های زندگی روزمره زنان حاشیه‌نشین شهر تهران» با رویکرد پدیدارشناسی از ۱۴ نفر از زنان ۱۴ تا ۶۰ ساله ساکن در کوره‌های آجرپزی منطقه ۱۹ تهران مصاحبه‌ای نیمه‌ساختاریافته به عمل آورده‌اند. براساس یافته‌های این پژوهش سبک زندگی خاص زنان حاشیه‌نشین شامل مؤلفه‌هایی چون شبکه‌های درهم تنیده همسایگی زنان، باقی ماندن آنها در حلقه فقر و محرومیت و زندگی شبه‌شهری زنان حاشیه‌نشین است؛ به گونه‌ای که این مؤلفه‌ها به ساختن و برجسته‌سازی فرهنگ حاشیه‌نشینی انجامیده است. افزون بر این، نتایج نشان می‌دهد که زندگی در حاشیه شهر برای زنان همراه با چالش‌هایی از جمله احساس ناامنی اجتماعی، دسترسی نداشتن به امکانات و فرصت‌های اجتماعی و ثبات نداشتن و زندگی موقتی است.

- نقدی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی «نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی فرهنگی زنان حاشیه‌نشین شهر شیراز» را مطالعه کرده‌اند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد زنان حاشیه‌نشین دارای مشارکت متوسط، تعلق شهروندی کم و تقدیرگرایی هستند؛ همچنین این مطالعه نشان داد که زنان حاشیه‌نشین معتقد به آسیب‌های اجتماعی زیاد و سبک زندگی فقیرانه می‌باشند.

- قزوینی و همکارانش (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «خانواده، زنان، محلات حاشیه‌نشین، توسعه شهری» به بررسی پیامدهای توسعه‌نیافتگی شهری پرداختند و نتایج آن بر خانواده‌های محله‌های

حاشیه‌نشین را چنین برشمردند: ۱. ارتباط نداشتن با بیرون؛ ۲. نگرانی از وضعیت آینده فرزندان؛ ۳. جدایی‌گزینی اجتماعی از بعد ذهنی؛ ۴. تبدیل شدن محله به پاتوق معتادان و ۵. ایجاد الگوی نامطلوب یادگیری برای کودکان.

- غلامی (۱۳۹۳) به «بررسی کیفیت زندگی و تربیت فرزندان در خانواده‌های حاشیه‌نشین اراک» پرداخته است. او در این مطالعه به شناخت ابعاد مختلف کیفیت زندگی در محله فوتبال اراک و رابطه آن با تربیت فرزندان می‌پردازد. یافته‌های آن نشان می‌دهد کیفیت زندگی، مردم ساکن در محله فوتبال در شاخص‌های چهارگانه کیفیت زندگی در شرایط نامناسبی قرار دارد و این مسئله بر تربیت فرزندان تأثیر گذاشته است. مادران ساکن در منطقه مورد مطالعه به دلیل درجه اقتدار پایین و پدران به دلیل نداشتن فرصت لازم قادر به انجام درست فرایند تربیت فرزندان نیستند؛ به همین دلیل فرایند اجتماعی شدن فرزندان توسط محیط اجتماعی (به‌ویژه گروه همسالان)، رسانه‌های جمعی مخصوصاً ماهواره و تلویزیون و نیز نهاد آموزش و پرورش صورت می‌پذیرد.

- افشاری (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان «پیش‌بینی مشکلات تنظیم هیجانی مادران حاشیه‌نشین شهر تهران براساس سبک‌های دلبستگی آنان» در یک مطالعه توصیفی - مقطعی با انجام پیمایش بین مادران دارای فرزند ساکن در شهرستان‌های رباط کریم و پاکدشت درصدد پیش‌بینی مشکلات تنظیم هیجانی مادران حاشیه‌نشین براساس سبک‌های دلبستگی برآمده است. این مطالعه نشان می‌دهد مادران با سبک ایمن مشکلات کمتری در تنظیم هیجانات خود دارند؛ همچنین آنها از وضوح هیجانی بالاتر و توانایی دسترسی به راهبردهای نظم‌بخشی هیجانی بهتری برخوردارند. سبک اجتنابی قادر به پیش‌بینی مشکلات مربوط به شرکت در رفتارهای هدفمند و سبک دوسوگرا به شکل معناداری نمره کل دشواری در تنظیم هیجان، عدم پذیرش پاسخ‌های هیجانی، مشکلات کنترل تکانه و محدودیت دسترسی به راهبردهای تنظیم هیجانی را پیش‌بینی می‌کند؛ درنهایت این مطالعه بیان می‌کند که سبک‌های دلبستگی دوسوگرا و ایمن اهمیت بیشتر و سبک اجتنابی نقش کمتری در پیش‌بینی مشکلات مربوط به نظم‌بخشی به هیجانات در مادران حاشیه‌نشین ایفا می‌کنند.

- پناهی (۱۳۹۴) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی ظرفیت‌های مادران در تربیت اجتماعی فرزندان با تکیه بر یافته‌های دینی و علمی» به شناسایی ظرفیت‌های مادران در تربیت اجتماعی فرزندان و نقش آنها

در نظام خانواده می‌پردازد. یافته‌های این مطالعه بیانگر آن است که مادران دارای ظرفیت‌های منحصر به فردی چون ظرفیت‌های زیستی-اجتماعی، جایگاه عاطفی ویژه، ظرفیت‌های کلامی و غیرکلامی، ایمنی‌بخشی به دلیل همسرداری شایسته هستند؛ افزون بر این به دلیل بهره‌مندی از ظرفیت‌های یادگیری مشاهده‌ای در تربیت اجتماعی و اخلاقی فرزندان نقش تعیین‌کننده‌ای دارند.

- فقیه و عبدخدایی (۱۴۰۱) در تحقیقی با موضوع «عوامل مؤثر بر فرایند انتقال و انتخاب ارزش‌ها و معنای زندگی از والدین به فرزندان» به واکاوی عوامل مؤثر بر سازوکار انتقال ارزش‌ها می‌پردازند که از مسیر دو فرایند انتقال مفاهیم از سوی والدین به فرزندان و تصمیم فرزندان در انتخاب محتوای منتقل شده می‌گذرد. این پژوهش که با رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی انجام شده، نشان می‌دهد انگیزه اصلی والدین از انتقال ارزش‌ها محافظت از فرزندان و انگیزه اصلی فرزندان در انتخاب ارزش‌ها صورت دادن هویت مستقل ایشان است. اگر این دو فرایند در بستر روابط مؤثر مورد توجه و احترام قرار گیرد، فرایند انتقال ارزش‌ها در حالت بهینه اتفاق می‌افتد.

چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، شمار مطالعات انجام‌شده در زمینه زنان و مادران حاشیه‌نشین بسیار زیاد است و این امر خود بیانگر گستردگی پدیده حاشیه‌نشینی در کشور و نیز عمق مسائل همراه با خود دارد. اگرچه پژوهش‌های یادشده در فهم زیست زنان و مادران حاشیه‌نشین و بررسی جنبه‌های مختلف زندگی و چالش‌های آنها نقش مهم و مؤثری داشته است، اما تقریباً همه آنها بر آسیب‌ها و چالش‌های زندگی زنان و مادران حاشیه‌نشین تمرکز کرده و از وجوه مثبت و ظرفیت‌های مادران حاشیه‌نشین غافل بوده‌اند؛ از این‌رو به چند دلیل پژوهش حاضر را می‌توان بدیع و متمایز از کارهای پیشین دانست:

الف) رویکرد مثبت‌نگر: این پژوهش برخلاف نگاه غالب در مطالعات حاشیه‌نشینی به جای تمرکز بر آسیب‌ها به شناسایی و بررسی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های مادران حاشیه‌نشین در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی می‌پردازد.

ب) تمرکز بر ارزش‌های فرهنگی و دینی: این پژوهش به‌طور خاص بر نقش مادران در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی تأکید دارد؛ درحالی‌که بسیاری از پژوهش‌های پیشین بیشتر بر چالش‌ها و آسیب‌ها تمرکز کرده‌اند.

ج) توجه به نقش مادران حاشیه‌نشین در انتقال ارزش‌ها: در پژوهش‌هایی همانند مطالعه پناهی

(۱۳۹۴) و فقیه و عبدخدایی (۱۴۰۱) که به ظرفیت مادران در تربیت و عوامل مؤثر بر انتقال و انتخاب ارزش‌ها پرداخته‌اند، دو موضوع مورد غفلت است؛ نخست آنکه وضعیت خاص مادران مثل حاشیه‌نشینی و ... دیده نشده و دوم آنکه نقش مادران به طور خاص در انتقال ارزش‌ها کمتر مورد توجه است. به همین سبب این پژوهش به طور خاص به نقش مادران حاشیه‌نشین و چالش‌های آنها در این فرایند می‌پردازد. این تمرکز خاص می‌تواند به نتایج دقیق‌تری بینجامد.

پژوهش حاضر با تمرکز بر توانمندی‌ها و ظرفیت‌های مادران حاشیه‌نشین در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی، نگاهی نو به موضوع حاشیه‌نشینی و چالش‌های مرتبط با آن ارائه می‌دهد. این رویکرد می‌تواند به توانمندسازی این مادران و بهبود شرایط زندگی آنها کمک کند و در نهایت به شکوفایی نسل آینده بینجامد؛ افزون بر این در منطقه مورد هدف مطالعه علمی در ارتباط با مادران حاشیه‌نشین انجام نشده و از این نظر بکر و دست‌نخورده است. بنابراین پژوهش حاضر هم از جهت موضوع و هم از جهت منطقه مورد مطالعه می‌تواند درک جدیدی از مادران حاشیه‌نشین دهد و زمینه پژوهش‌های دقیق‌تر و بیشتر در آینده را فراهم سازد.

چارچوب مفهومی

با توجه به اینکه زمینه اصلی پژوهش حاضر در ارتباط با سه مفهوم حاشیه‌نشینی، نقش مادری و انتقال ارزش‌های فرهنگی و تربیتی شکل می‌گیرد، در این بخش به بررسی اجمالی این سه مفهوم می‌پردازیم.

الف) حاشیه‌نشینی

مفهوم حاشیه‌نشینی به وضعیتی اشاره دارد که در آن نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی به روشنی نمایان است. در این وضعیت طبقات مسلط اقتصادی و سیاسی به طور منظم و پیوسته گروه‌ها و طبقات تحت نفوذ خود را از دسترسی به منابع، منافع و امتیازات عمده اقتصادی، اجتماعی و سیاسی محروم می‌کنند. نگاهی اجمالی به مناطق حاشیه شهرها و نیز بررسی عکس‌های هوایی کافی است تا دریابیم که محلات حاشیه‌نشین به دلیل درهم‌آمیختگی و بی‌نظمی در معابر و گذرها به طور قابل توجهی آشفته و نامنظم به نظر می‌رسند (Oshrieh, 2014). برخی از محققان، حاشیه‌نشینی را به عنوان شرایط زندگی افرادی

تعریف می‌کنند که در جوامع شهری سکونت دارند، اما از نظر درآمد و دسترسی به امکانات و خدمات در وضعیت نامطلوبی قرار دارند (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۷۰).

به طور کلی «حاشیه‌نشین» به کسی گفته می‌شود که در شهر زندگی می‌کند، اما به دلایل مختلف نتوانسته است به سیستم اقتصادی و اجتماعی شهر جذب و از خدمات شهری بهره‌مند شود؛ هرچند ریشه اصلی حاشیه‌نشینی را باید در عواملی جستجو کرد که موجب مهاجرت افراد از روستا به شهر می‌شود، اما گفتنی است همه حاشیه‌نشینان از مهاجران تشکیل نشده‌اند. بخشی از این افراد ساکنان دائمی شهر هستند که به دلیل فقر اقتصادی در واحدهای مسکونی غیراستاندارد زندگی می‌کنند و به همین دلیل جزء حاشیه‌نشینان به شمار می‌روند (عابدین درکوش، ۱۳۷۱، ص ۱۲۱).

به نظر لوئیس (۱۹۹۸) حاشیه‌نشینی با فرهنگ فقر گره‌خورده است و ساکنان این مناطق که عمدتاً از مهاجران هستند از نظر سوابق قومی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی در سطح پایین‌تری نسبت به ساکنان مناطق شهری قرار دارند. نظریه فرهنگ فقر بیان می‌کند که فرهنگ حاشیه‌نشینی به عنوان یک شیوه زندگی شامل ابعاد روانی و اجتماعی، گوشه‌گیری و عدم حمایت از جوانان از سوی خانواده است. حاشیه‌نشینی پیامدهای منفی اقتصادی و اجتماعی به همراه دارد که شامل آثار فرهنگی منفی و تشدید فرهنگ خاص حاشیه‌نشینی است. جدایی این دو فرهنگ می‌تواند به تأخیر فرهنگی بینجامد و به همین دلیل حاشیه‌نشینی خود به عنوان یک عامل تولیدکننده تأخیر فرهنگی شناخته می‌شود (حسنی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۲۹). چنان‌که از تعاریف بیان شده برمی‌آید ساکنان مناطق حاشیه‌نشین به دلیل درگیری با فقر، انزوا، محرومیت از تحصیل، بی‌قدرتی، بی‌ثباتی شغلی و... در حلقه فقر و محرومیت گرفتار می‌شوند که رهایی از آن به سادگی ممکن نیست. زندگی در این شرایط پیامدهای اجتماعی و روان‌شناختی بسیاری در پی دارد و به بروز انواع انحرافات و آسیب‌های اجتماعی می‌انجامد.

سابقه پدیده حاشیه‌نشینی در ایران به دهه ۳۰ و شروع مهاجرت روستاییان به شهرها بازمی‌گردد، اما از دهه ۴۰ به بعد حاشیه‌نشینی با شروع اصلاحات ارضی و سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی فزونی یافت و تاکنون به روند رو به رشد خود ادامه داده است (نظریان و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۱۶). این روند فزاینده تا بدان‌جاست که بنابر آخرین آمارهای موجود ۶۲۰۵۴۱۳ نفر معادل با ۹/۷۱ درصد از کل جمعیت شهری کشور حاشیه‌نشین اعلام شده‌اند؛ درحالی‌که از دیدگاه اجتماعی، حاشیه‌نشینی

مفهومی متمایز از سکونت غیررسمی به شمار می‌رود و نمی‌توان آن را منحصر به حضور و زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی کرد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۱)؛ بنابراین جمعیت افراد حاشیه‌نشین بیشتر از اعدادی است که به صورت رسمی اعلام می‌شود.

ب) نقش مادری

اگرچه جامعه‌پذیری و تربیت فرزندان وظیفه مشترک والدین است (احمدی‌فراز و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۳۸)، اما پژوهش‌ها نشان می‌دهد که اهمیت نقش مادر به دلیل تأثیرپذیری فرزندان از مادر به مراتب از نقش پدر بیش‌تر است (استرلز، ۱۹۹۳؛ آکوک و بنگتسون، ۱۹۷۸). برخی اثر بیشتر نقش مادر را به این دلیل می‌دانند که فرزند و مادر زمان بیشتری را با یکدیگر سپری می‌کنند و مادر بیشتر از پدر از فرزند مراقبت می‌کند (تورنتون و کامبرن، ۱۹۸۷، ص ۳۳۸). نقش پررنگ مادر در تربیت فرزند چنان است که تعریف مادر در نقش فرزندآوری و فرزندپروری در فرهنگ جهانی عمومیت دارد. اگرچه در فرهنگ‌های مختلف در نوع انتظارات اجتماعی و گستره وظایف مادر در برابر فرزند و یا سهم مادر در فرایند پرورش فرزند یکسان نیست، اما به طور کلی در مورد پررنگ‌تر بودن نقش مادر همگرایی عمومی وجود دارد. در پیشینه تاریخی فرهنگ ما نیز جامعه ایران بر پایه تقسیم کار جنسیتی استوار بوده و مردان را نان‌آور و مسئول تأمین معاش و عهده‌دار امور بیرون از منزل دانسته و خانه‌داری و تربیت فرزندان را به زنان محول کرده است (عسکری ندوشن، ۱۳۸۲؛ آقاجانیان، ۲۰۰۱). برخی عقیده دارند که مادری مهم‌ترین وظیفه زن است (یزدی، ۱۳۸۸، ص ۱۵۵).

ج) انتقال ارزش‌های فرهنگی و تربیتی

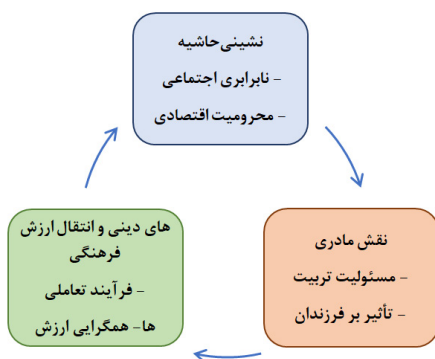
مطالعات نشان می‌دهد که جستجو برای رسیدن به ارزش‌ها (Brad و همکاران، ۲۰۱۴، ص ۱۷۵) و پیدا کردن معنای زندگی دو فرایند مهم در شکل دادن هویت هستند. ارزش‌ها را می‌توان مفاهیم یا باورهایی دانست که انتخاب یا قضاوت افراد درباره رفتارها یا رخدادها را شکل می‌دهد (Schwartz, 2014). ارزش‌ها از جمله مهم‌ترین مفاهیم و محتواهایی هستند که انسان‌ها در هر نسل در تلاش برای انتقال آن به نسل‌های بعدی خود بوده‌اند. این انتقال همواره از زوایای مختلف صورت گرفته است. گروسک

بر این باور است که انتقال ارزش‌ها از والدین به فرزندان، گاهی به عنوان نشانه‌ای از موفقیت در فرایند اجتماعی شدن دانسته می‌شود. این امر به معنای پذیرش داوطلبانه ارزش‌ها، معیارها و رسوم به منظور داشتن عملکردی سازگار با جامعه بزرگ‌تر است (گروسک، ۱۹۹۷). امروزه انتقال ارزش‌ها به عنوان یک فرایند تعاملی در نظر گرفته می‌شود که هر دو طرف (فرزند و والد)، ذهنیتی دارند که بر این فرایند تأثیر می‌گذارد، نسبت به یکدیگر واکنش نشان می‌دهند و دست به انتخاب‌هایی می‌زنند (Roset و همکاران، ۲۰۰۶؛ Kuczynski & Navara, 2010). گروسک و کوکزی‌نسکی این فرایند را به صورت دو مرحله‌ای تعریف کرده‌اند: ۱. ادراک فرزندان از ارزش‌هایی که والدین می‌خواهند به آنها آموزش دهند، چه به‌طور دقیق و چه غیردقیق؛ ۲. تصمیم فرزندان برای رد یا پذیرش این ارزش‌ها (Grusec & Kuczynski, 1997) هرچه درک و پذیرش این ارزش‌ها بیشتر باشد، همگرایی بین ارزش‌های والدین و فرزندان افزایش می‌یابد. با توجه به ماهیت تعاملی فرایند انتقال، توجه به این نکته مهم است که این فرایند نه تنها شباهت‌های بین‌نسلی را ایجاد می‌کند، بلکه موجب تغییرات میان نسل‌ها نیز می‌شود. مطالعات نشان‌دهنده تغییرات بین‌نسلی ناشی از تصمیم والدین در انتخاب ارزش‌های قابل انتقال یا انتخاب فرزندان در گزینش ارزش‌های خاص است (Barni و همکاران، ۲۰۱۱). ویژگی‌های والدین، فرزندان و محیط از جمله عوامل مؤثر بر موفقیت این فرایند دو مرحله‌ای هستند (Knafo & Schwartz, 2008).

تحقیقات فراوانی برای شناسایی عوامل مؤثر بر هر مرحله از فرایند انتقال و انتخاب ارزش‌ها انجام شده است. عوامل مؤثر بر موفقیت مرحله انتقال شامل میزان توافق والدین در مورد ارزش مورد انتقال که از سوی فرزندان احساس می‌شود (Schwartz & Knafo, ۲۰۰۳ و ۲۰۰۸)، نوع انگیزه‌های والدین برای انتقال یک ارزش (Barni و همکاران، ۲۰۲۰) و میزان توجه فرزندان به موضوع یک ارزش هستند (Knafo, 2003; Funder, 1995; Schwartz & Knafo, 1994)؛ همچنین قابل فهم بودن ارزش مدنظر (Knafo, 1994)، شفاف بودن پیام انتقال (Okagaki & Bevis, 2003; Knafo, 1999; Giusec & Goodnow, 1994)، ثبات در انتقال پیام (Giusec & Goodnow, 1994)، تناسب پیام انتقالی با ظرفیت شناختی فرزندان (Giusec, 1994) و همخوانی بین پیام‌های والدین در طول زمان (Knafo & Schwartz, 2003) نیز از عوامل مهم در این فرایند به شمار می‌روند.

چنان‌که در این بخش گفته شد، مادر از جایگاه و ظرفیت ویژه برای انتقال ارزش‌ها برخوردار است و

ارزش‌ها نیز بنابر باورها، عقاید، سنت‌ها، فرهنگ و تجارب افراد تعریف می‌شود. ارزش‌ها ممکن است دینی، اجتماعی، فرهنگی یا اخلاقی باشند، اما فرایند انتخاب و انتقال ارزش‌ها یک فرایند تعاملی و وابسته به همراهی پدر و مادر به صورت توأم با یکدیگر است؛ همچنین موفقیت آنها در انتقال ارزش‌ها به توانمندی و آگاهی آنان وابسته است، اما مادران حاشیه‌نشین با توجه به موقعیت ویژه و چالش‌های فراوانی که در مسیر زندگی عادی خود تجربه می‌کنند بیش از مادران سایر گروه‌ها در مسیر تربیت و انتقال ارزش‌ها تنها هستند و بار بیشتری برای تربیت فرزندان خود به دوش می‌کشند؛ همچنین به دلیل محرومیت از انواع امکانات آموزشی به حمایت‌های بیشتری نیاز دارند. از این‌رو برای حمایت درست و مؤثر آنها لازم است به جهان ذهنی این مادران نزدیک شد و ارزش‌های آنان را شناخت و متناسب با نیاز و خواست خودشان طرحی برای حمایت و توانمندسازی آنها درانداخت؛ به همین دلیل این پژوهش با هدف شناخت ارزش‌های فرهنگی و تربیتی مادران ساکن در محله جوی‌آباد تعریف شده است تا از خلال شنیدن و بررسی تجارب زیسته آنان ارزش‌ها و ظرفیت مادران برای انتقال ارزش‌ها را شناسایی کند.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

این مطالعه در حیطه تحقیقات کیفی قرار می‌گیرد و روش آن نظریه داده‌بنیاد یا گرند تئوری است. نظریه داده‌بنیاد به فرایند ایجاد یک نظریه مستند و منسجم اشاره دارد که با گردآوری سازمان‌یافته داده‌ها و تحلیل استقرائی مجموعه داده‌های جمع‌آوری شده انجام می‌شود. هدف این فرایند پاسخگویی به

پرسش‌های جدید در حوزه‌هایی است که فاقد مبانی نظری کافی برای تدوین و آزمون هرگونه فرضیه هستند (منصوریان، ۱۳۸۵، ص ۵). پاول نیز بیان می‌کند نظریه داده‌بنیاد روشی است که در یک فرایند منظم به جای استنتاج از پیش‌فرض‌های موجود در سایر پژوهش‌ها یا چارچوب‌های نظری پیشین، نظریه‌ها، مفاهیم، فرضیه‌ها و قضایا را به‌طور مستقیم از داده‌ها استخراج می‌کند (پاول، ۱۹۹۹، ص ۶۷). در این پژوهش برای واکاوی داده‌ها و پاسخ به پرسش‌های تحقیق از تکنیک تحلیل مضمون^۱ استفاده شده است. تحلیل مضمون یکی از روش‌های متداول در تحلیل کیفی داده‌هاست که به پژوهشگران این امکان را می‌دهد تا مضامین و الگوهای موجود در داده‌ها را شناسایی و بررسی کنند. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است که اطلاعات پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Clarke & Braun, 2006). تحلیل مضمون تنها یک روش کیفی خاص نیست، بلکه فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روش‌های کیفی به کار رود؛ به طور کلی تحلیل مضمون به عنوان یک روش برای این ویژگی‌ها به کار می‌رود:

(الف) دیدن متن؛

(ب) برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط؛

(ج) تحلیل اطلاعات کیفی؛

(د) مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ؛

(ه) تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی (Boyatzis, 1998).

گردآوری داده‌ها در این پژوهش از راه حضور نویسنده در یک کارگاه تولیدی لباس در محله جوی‌آباد و مشاهده نیمه‌مشارکتی و انجام مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق انجام شده است. نویسنده با حضور در کارگاه شاهد تعامل و ارتباط زنان بوده و از راه برقراری ارتباط با آنها و نیز کمک گرفتن از مطلعان کلیدی به صورت هدفمند نمونه‌های خود را از بین مادران انتخاب کرده است. پس از انجام مصاحبه با ده مادر، مصاحبه‌ها پیاده‌سازی و متن مصاحبه به روش تحلیل مضمون با کمک نرم‌افزار MAXQDA سه مرحله کدگذاری شد؛ بدین صورت که نخست کدگذاری باز، سپس کدگذاری محوری و درنهایت کدگذاری انتخابی انجام و مضامین اصلی استخراج شد.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

کد سوژه	سن	تعداد فرزندان	تحصیلات	شغل	شغل همسر	مدت زمان سکونت در محله
۱	۳۲	۳	سوم راهنمایی	خانه‌دار	کارگر روزمزد	۱۳
۲	۴۴	۳	دیپلم ریاضی	صاحب کارگاه خیاطی	فوت شده	۲۴
۳	۳۶	۲	دیپلم تجربی	خانه‌دار	کارگر روزمزد	۳۰
۴	۳۷	۵	پنجم ابتدائی	خانه‌دار	کارگر روزمزد	۸
۵	۳۳	۳	بی‌سواد	خانه‌دار	بیکار	۱۴
۶	۴۲	۵	بی‌سواد	خانه‌دار	کارگر روزمزد	۲۳
۷	۳۵	۳	بی‌سواد	خانه‌دار	کارگر	۱۱
۸	۵۷	۴	بی‌سواد	خانه‌دار	فوت شده	۴۲
۹	۴۰	۲	پنجم ابتدائی	خدمت در منزل دیگران (سرپرست خانوار)	زندانی	۷
۱۰	۲۶	۲	بی‌سواد	خانه دار	کارگر	۵

یافته‌های پژوهش

اصفهان به عنوان یک کلان‌شهر صنعتی از دیرباز مقصدی برای مهاجران روستایی بوده است. تاریخچه حاشیه‌نشینی در اصفهان همزمان با شکل‌گیری صنایع نساجی (ریسندگی و بافندگی) در اواسط دوره پهلوی اول است. کارگران نساجی در محلات طوقچی و مفت‌آباد (کوله پارچه) و همچنین در نزدیکی گورستان تخت فولاد و در جنوب شرقی اصفهان سکونت یافتند. با توسعه صنایع و نیاز بیشتر به کارگران صنعتی، به‌ویژه پس از تأسیس صنعت ذوب‌آهن در سال ۱۳۴۶ در مجاورت اصفهان، حاشیه‌نشینی به تدریج افزایش یافت. موج سوم حاشیه‌نشینی همزمان با جنگ تحمیلی آغاز شد. مهاجران افغان نیز از جمله افرادی هستند که در مناطق حاشیه‌ای اصفهان زندگی می‌کنند و اغلب در کارهایی مانند کارخانه‌های

حاشیه‌نشینی و نقش مادران در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی به نسل آینده (مطالعه موردی محله جوی-آباد اصفهان) ۲۱۳

سنگ‌بری در خمینی‌شهر، دولت‌آباد و فعالیت‌های ساختمانی مشغول به کارند. بحران خشکسالی در دهه ۸۰ نیز به عنوان یکی از عوامل تشدیدکننده حاشیه‌نشینی در اصفهان عمل کرده، و به مهاجرت تعداد زیادی از مردم روستاهای این مناطق به حاشیه شهر اصفهان انجامید (زنگی‌آبادی، ضرابی و خوب‌آیند، ۱۳۸۴). اکنون همگام با افزایش روند حاشیه‌نشینی در کشور تعداد جمعیت حاشیه‌نشین اصفهان نیز رو به افزایش است. محله‌های حاشیه‌نشین اصفهان هرکدام دارای بافت و ویژگی‌های مخصوص به خود است و اگرچه این محله‌ها در بسیاری از آسیب‌ها و چالش‌ها مشترک هستند، اما به دلیل تفاوت در ساختار فرهنگی و هویت جمعی حاکم بر آن شدت و نوع بروز چالش‌ها تفاوت داشته، و مواجهه ساکنان نیز متفاوت است. پژوهشگر پیش از شروع کار خود با برقراری ارتباط با نهادهای خیریه، مراکز مددکاری و مؤسسات فرهنگی فعال در مناطق حاشیه‌نشین اصفهان شناختی سطحی از بعضی محله‌ها به دست آورد و متوجه شد که تعدادی از محله‌ها بیشتر از سایرین مورد توجه نهادها و خیرین بوده و به همین دلیل کار پژوهشی بیشتری نیز روی آنها انجام شده است؛ از این رو جوی‌آباد به عنوان منطقه‌ای کمتر شناخته شده در فضای علمی انتخاب شد.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی محله جوی‌آباد

جوی آباد محله‌ای مهاجرنشین است که بلافاصله پس از محدوده منطقه ۹ شهرداری از منتهی‌الیه غربی شهر اصفهان آغاز می‌شود. جوی آباد به دو بخش نو و کهنه تقسیم شده است و اهالی جوی آباد کهنه در واقع ساکنان قدیمی‌تر این محله هستند. جوی آباد در شمال خیابان کهندژ واقع شده، اهالی آن مرکب از مهاجران روستایی چهارمحال و بختیاری، لرستان و فریدون‌شهر و سمیرم است که به طور عمدۀ در خیابان شمس تبریزی متمرکز شده‌اند. مردان محله اغلب کارگر و زنان اغلب خانه‌دار هستند. به لحاظ کالبدی جوی آباد را نمی‌توان با حلبی‌آبادها مقایسه کرد و گرچه در ظاهر محله کهنه و قدیمی است، اما کثیف و آشفته نیست. این محله در حدفاصل غرب اصفهان و خمینی‌شهر واقع شده است و به دلیل اینکه غالب مهاجران از استان‌های چهارمحال و لرستان بدان کوچیده‌اند، فرهنگ ساکنان آن تقریباً یکدست است.

هدف پژوهش حاضر فهم دقیق‌تر ارزش‌های دینی و فرهنگی مادران ساکن در محله جوی آباد (نو) و شناخت ظرفیت‌ها و محدودیت‌های آنها از خلال بررسی تجربه زیسته آنان است. در این مطالعه با ۱۰ نفر از مادران ساکن در محله جوی آباد مصاحبه نیمه ساختاریافته عمیق انجام شد. سؤالات مصاحبه درباره علل حاشیه‌نشینی آنان، تجربه زندگی در محله، کیفیت روابط فردی و اجتماعی آنان، درک آنها از اهمیت نقش مادری، ارزش‌های مهم ایشان برای تربیت فرزند، درک آنان از الگوی بودن مادر برای فرزندان، الگوهای تربیتی مؤثر بر خودشان، روش‌های تربیت فرزند، ارزیابی آنها از میزان موفقیت خود در تربیت فرزندان و چالش‌ها و مشکلاتشان در مسیر مادری بوده است؛ درنهایت پس از سه مرحله کدگذاری (باز، محوری و انتخابی) سه مضمون اصلی و ده مضمون فرعی به شرح زیر استخراج شد:

۱. زمینه‌های شکل‌گیری حاشیه‌نشینی

مهاجرت روستا به شهر: بیشتر خانواده‌ها از روستاهای چهارمحال بختیاری و لرستان با امید به فرصت‌های شغلی بهتر و دسترسی به امکانات بهتر آمده‌اند، اما به دلیل نداشتن سرمایه، تحصیلات و مهارت در مناطق کم‌برخوردار ساکن شده‌اند.

ازدواج زودهنگام: ازدواج دختران در سنین پایین (۱۴-۱۶ سالگی) سبب محرومیت از ادامه تحصیل و ناتوانی در کسب مهارت‌های لازم برای زندگی شهری شده است.

سکونت اجباری: بیشتر زنان مصاحبه‌شونده اشاره دارند که انتخاب محل سکونتشان ناشی از اجبار اقتصادی بوده، نه انتخاب آگاهانه و اگر شرایط مناسب در روستای محل تولد برای زندگی فراهم بود به زادگاه خود برمی‌گشتند: «اگر وضع روستامون خوب بود که معلومه اونجا می‌موندیم. راه نداره، مدرسه نداره، دوساله نتونستم برم مادرم رو ببینم از بس راهش بده».

نتیجه به‌دست‌آمده در مورد علت مهاجرت آنان به شهر نشان می‌دهد که علت حاشیه‌نشینی آنها فردی نیست، بلکه محصول ساختارهای اقتصادی و اجتماعی همچون فقر و بیکاری روستایی، مهاجرت اجباری و نبود برنامه‌ریزی شهری است.

۲. مشکلات و چالش‌های پیش‌روی مادران

الف) مشکلات اقتصادی

اشتغال ناپایدار مردان: عمدتاً مشاغل روزمزد یا موقت با درآمد بسیار محدود است: «شوهرم کارگره، سرفلکه می‌شین، یه روز کار هست میره و یه روز کار نیست نمیره».

- مشارکت پایین اقتصادی زنان: بانوان برای بقا وارد کارهای خانگی مثل خیاطی (در صورت سواد داشتن)، سبزی پاک کردن یا نانواپی شده‌اند، اما این کارها درآمد اندک دارد و به رسمیت شناخته نمی‌شود: «شوهرم زندانه، من باید قرضش رو با کار تو خونه‌های مردم و قالی شستن و نون پختن بدم».

- فشار اقتصادی دوچندان: ناتوانی در تأمین نیازهای اولیه (مسکن، درمان، لوازم ضروری خانه)، اجاره‌نشینی و بدهی دائمی از موضوعات تکرارشونده است و زنان آن را مهم‌ترین مشکل خود می‌دانند. این مضمون پیوند به پیوستگی فقر شهری و اقتصاد ناپایدار اشاره دارد که موجب شده خانواده‌ها در چرخه‌ای از معیشت ناپایدار گرفتار شوند و سایر ابعاد زندگی آنها تحت‌تأثیر آن قرار گیرد؛ چنان‌که در پاسخ به سؤالات تربیتی نیز به این موضوع اشاره دارند که به دلیل مشکلات اقتصادی توان فراهم کردن نیازهای آموزشی و فرهنگی اولیه فرزندان خود را ندارند: «من از خدایه که بچه‌مو بفرستم کلاس قرآن و ورزش و اینا، ولی وقتی پولش نیست چیکار کنم، الان ندارم پول ثبت‌نام مدرسه‌شو بدم».

ب) آسیب‌های اجتماعی و محیطی

- اعتیاد: تقریباً در تمام مصاحبه‌ها از اعتیاد (همسر یا همسایه‌ها) به عنوان مهم‌ترین آسیب محله یاد شده است.

- ناامنی اجتماعی: «کوچه و پارک پر از موادفروشه، یه پارک بیشتر اینجا نداره که اونم می‌ترسم بچه‌هامو اونجا بفرستم. پس فردا موادی می‌شه».

- برچسب‌گذاری اجتماعی: محله‌ها بدنام‌اند (مثلاً جوی‌آباد معروف است) و ساکنان از نگاه تحقیرآمیز جامعه رنج می‌برند.

- محرومیت فرهنگی: نبود کلاس آموزشی، کتابخانه، فضاهای ورزشی و تفریحی.

- حمایت محدود: روابط فامیلی و همسایگی کمک‌های مقطعی دارند.

- نهادهای حمایتی: کمیته امداد، یارانه‌ها و خیرین نقش پررنگی در بقا دارند، اما کافی نیست.

- تجربه دوگانه: درون محله، همبستگی و اتحاد وجود دارد، اما در بیرون انگ و برچسب منفی است.

این مضامین نشان می‌دهد که چرخه محرومیت و طرد اجتماعی به یکدیگر پیوند خورده اند؛ همچنین نهادهای حمایتی در برطرف کردن انتظارات حاشیه‌نشینان موفق نبوده‌اند.

ج) نقش و چالش زنان

- نقش دوچندان: زنان همزمان مسئول معیشت و تربیت‌اند. بسیاری از زنان سرپرست خانوار هستند یا به دلیل اعتیاد، بیکاری شوهر و بیماری یکی از اعضای خانواده نقش نان‌آور را پذیرفته‌اند.

- محدودیت جنسیتی: ورود به بعضی مشاغل برایشان دشوار است: «اگر مرد بودم بهتر بود، می‌تونستم خیلی کارا بکنم. زن نمی‌تونه باید بشینه تو خونه».

- محرومیت از تحصیل: بی‌سواد یا ترک تحصیل در نوجوانی دسترسی به فرصت‌های بهتر را را برای آنها سد کرده است؛ همچنین مانعی برای مهارت‌آموزی در تربیت فرزندان است: «اگر سواد داشتم لااقل می‌تونستم برم در مغازه کار کنم، وقتی نمی‌تونم یه کارت بکشم، یه شماره بگیرم چیکار کنم»، «یه کتابخونه اینجا داره، ولی خب من که سواد ندارن برم کتاب بگیرم، یه چیزی یاد بگیرم بچه‌هامم یاد بدم».

- تنهایی مادران در تربیت فرزند: پدران فرصت و دغدغه ارتباط با فرزندان را ندارند و یا درگیر اعتیادند؛ از این‌رو مادران در تربیت فرزندان احساس تنهایی می‌کنند: «شوهرم معتاده، به بچه‌ها خیلی محل نمی‌ده، باهاشون حرف نمی‌زنه».

- دغدغه تربیتی: مادران نگران آینده فرزندان هستند و بر انتقال ارزش‌های دینی، اخلاقی و دوری از اعتیاد تأکید دارند: «خیلی می‌ترسم، می‌ترسم از راه به در بشه، بره معتاد بشه، شبا خیلی فکر می‌آد تو سرم».

- وجود خرده‌فرهنگ‌های نادرست: تبعیض جنسیتی و آزادی بیشتر پسران از جمله موارد مطرح‌شده توسط مادران است: «دلم برای دخترم می‌سوزه، پسر بالاخره آزاده خودش، می‌تونه یه کاری بکنه، برای دخترم خیلی دلم می‌سوزه. امسالم تونستم پول مدرسه‌شو بدم نمی‌تونه بره»، «زن اگر شوهرش بمیره، دیگه اونم باید بمیره، اینجا این جوریه، نمی‌گن اون زنم زندگی می‌خواد».

این مضامین نشان می‌دهد توجه به توانمندی زنان حاشیه‌نشین دارای اهمیت است و نیز فقر شهری با جنسیت ارتباط دارد و زنان فقر بیشتری را احساس می‌کنند.

۳. ارزش‌های تربیتی و روش انتقال آن

دینداری و اخلاق: پایبندی به لقمه حلال، نماز، دینداری و اخلاق اجتماعی، ادب، تکریم و حفظ احترام بزرگ‌ترها و گره‌گشایی از مشکلات مردم مهم‌ترین ارزش‌هایی است که مادران برای تربیت فرزندان خود بدان اهمیت می‌دهند. این مضامین پربسامد و در بین همه مصاحبه‌شوندگان مشترک است.

امید و تاب‌آوری: جملات تکراری مثل «خدا بزرگ است»، «بچه‌ها باید درس بخوند»، نشان‌دهنده تاب‌آوری روانی و امید به آینده است.

سرمایه‌گذاری بر تحصیل فرزندان: آموزش به‌عنوان مهم‌ترین راه برای شکستن چرخه فقر دانسته می‌شود: «دعا می‌کنم بچه‌هام تو درسشون موفق بشن، به یه جایی برسن، مثل ما نباشن».

نگرش مثبت به مادران و الگوپذیری از آنان: اگرچه مادران مصاحبه‌شوندگان نیز وضعیتی مشابه داشته و حاشیه‌نشین یا ساکن روستا بوده‌اند و در مشکلات زندگی با آنها مشترک هستند، اما به جز یک نفر همه مصاحبه‌شوندگان از مادران خود به عنوان الگو یاد کردند، برایشان احترام زیادی قائل بودند و

مادران خود را در امر تربیت فرزند موفق می‌پنداشتند: «مادرم تاج سرمه، هرچی دارم از مادرمه»، «خدا می‌دونه مادرم برای ما چقدر زحمت کشیده، ما هم هر کاری کردیم که سر پدر و مادرمون بالا باشه». مصاحبه‌شوندگان برای رنج و تلاش مادران خود بسیار ارزش قائل بودند و با احترام از آن یاد می‌کردند.

نتایج تحلیل محتوای انجام‌شده در این پژوهش بیانگر پیچیدگی و چندوجهی بودن پدیده حاشیه‌نشینی مادران ساکن در محله جوی‌آباد (نو) است. این مادران به‌عنوان متولی اصلی امر تربیت و انتقال ارزش‌ها در خانواده، با چالش‌های فراوانی روبه‌رو هستند که ریشه در ساختارهای اجتماعی و اقتصادی ناپایدار دارد. بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهند که عوامل مؤثری چون مهاجرت اجباری، ازدواج زودهنگام و شرایط اقتصادی ناپایدار به شکل‌گیری وضعیت حاشیه‌نشینی این مادران منتهی شده است. مادران حاشیه‌نشین، افزون بر مشکلات اقتصادی مانند اشتغال ناپایدار و مشارکت پایین در بازار کار با آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد و ناامنی محیطی نیز دست‌وپنجه نرم می‌کنند. این شرایط نه تنها بر کیفیت زندگی آنها تأثیر می‌گذارد، بلکه توانایی آنان در انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی به فرزندان را نیز محدود می‌سازد. بیشتر این مادران در امر فرزندپروری و انتقال ارزش‌های فرهنگی و مذهبی به فرزندان خود، حمایت و همسویی همسران و محیط زندگی خود را ندارند؛ به همین سبب نسل کنونی مادران حاشیه‌نشین با مسائل مختلفی روبه‌رویند که برای حل آنها نیازمند توانمندسازی و حمایت اجتماعی و خانوادگی هستند. این مهم، به‌ویژه با افزایش نفوذ تکنولوژی و شبکه‌های اجتماعی در بین فرزندان و شکل‌گیری نظام جدیدی از نیازها در نسل آینده و حتی در ذهن خود مادران بر پیچیدگی شرایط آنان افزوده است؛ با این حال، این مادران با وجود داشتن چالش‌ها به ارزش‌های اخلاقی و دینداری اهمیت می‌دهند و تلاش می‌کنند که با تکیه بر تجارب خود و به‌ویژه الگوپذیری از والدینشان، نسل آینده را با امید و تاب‌آوری تربیت کنند؛ چنان‌که از کدهای به‌دست‌آمده مشخص است سه مضمون اصلی حاصله با مدل مفهومی پژوهش نیز مطابقت دارد و نشان می‌دهد حاشیه‌نشینی بر کیفیت ایفای نقش مادران و انتقال ارزش‌ها اثر می‌گذارد.

براساس یافته‌ها مشاهده می‌شود که مادران به‌واسطه تجارب زیسته‌شان به مهارت‌های تربیتی و الگوهای فرهنگی خاصی دست یافته‌اند که می‌تواند به عنوان یک منبع قدرت هرچند ضعیف در برابر محدودیت‌ها عمل کند. اهمیت دینداری، اخلاق اجتماعی و تاب‌آوری در زندگی این مادران نشان‌دهنده

عزم و اراده آنها برای بهبود شرایط زندگی و تربیت فرزندان سالم و موفق است. با توجه به این نتایج ضروری است که سیاست‌گذاران و نهادهای اجتماعی به بررسی و شناسایی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های مادران حاشیه‌نشین پردازند و برنامه‌های حمایتی و آموزشی متناسب با نیازهای آنان را طراحی نمایند. این اقدامات می‌توانند به کاهش آسیب‌های اجتماعی و اقتصادی، ارتقای کیفیت زندگی و بهبود فرایند تربیت فرزندان کمک کنند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی تجارب زیسته مادران ساکن در منطقه جوی‌آباد اصفهان و شناسایی ارزش‌های دینی و فرهنگی و شیوه‌های آنان در انتقال این ارزش‌ها به فرزندان انجام شد. نتایج حاصل از تحلیل مضمون مصاحبه با مادران نشان می‌دهد آنها به دلیل فقر برآمده از ساختار نامتوازن توسعه شهری، مجبور به مهاجرت از روستا به شهر شده و به دلیل محرومیت فرهنگی توأم با ناتوانی اقتصادی در حاشیه شهر سکنا گزیده‌اند، اما بی‌توجهی جامعه و نهادهای رسمی به بازتولید چرخه محرومیت انجامیده و آنان را مورد تبعیض اجتماعی و طردشدگی دوچندان قرار داده است. زنان به دلیل تحمل فشارهای بیشتر ناشی از تبعیض جنسیتی، محرومیت از تحصیل، فقدان مهارت برای اشتغال و درگیری با مشکلاتی چون اعتیاد و بیکاری همسران فشار بیشتری را تحمل می‌کنند. این عوامل موجب شده تا مادران با چالش‌های بسیاری در مسیر انتقال ارزش روبه‌رو شوند، اما با وجود همه چالش‌های پیش‌رویشان در نسبت با نقش مادری خود کنشگرانی تاب‌آور و بازیگرانی فعال هستند. اگرچه مادران حاشیه‌نشین امکان تغییر زیادی در محیط و حل مسائل خانواده ندارند، اما با تحمل همه فشارها سعی در انتقال ارزش‌های تربیتی دارند و امیدوار به تغییر آینده فرزندان خویش هستند. مهم‌ترین ارزشی که مادران برای فرزندان خود برشمردند، ارزش‌های دینی و کسب فضائل اخلاقی بوده، و آن را جایگزین فقر و مشکلات خود می‌دانند؛ همچنین مهم‌ترین ظرفیت مادران برای انتقال این ارزش‌ها تاب‌آوری و تحمل رنج مادری و بهره‌گیری از تجارب زیسته خود است. آنان با الگوپذیری از نسل گذشته و مادران خود ارزش‌های دینی و فرهنگی را به فرزندان منتقل می‌کنند. این مادران با افتخار از رنج مادران خود یاد می‌کنند و امیدوارند رنج و تلاش و تاب‌آوری خودشان هم در تربیت فرزندانشان مؤثر باشد. مهم‌ترین محدودیت آنان در این

مسیر مشکلات اقتصادی و نیز محرومیت از تحصیل است که بارها از سوی مادران بدان اشاره شد؛ با وجود این، تردید در مادران نسبت به ارزش‌های دلخواهشان نیز دیده می‌شد. برخی از احساس ناامیدی و ناکارآمدی پابندی به این ارزش‌ها نیز سخن گفتند. این موضوع نخستین عامل انتقال ارزش، یعنی ثبات و پذیرش ارزش از سوی والدین را تحت تأثیر قرار داده است و در بسیاری از موارد شرایط تحقق سایر مؤلفه‌ها مانند همگرایی والدین نیز مهیا نیست.

حاشیه‌نشینی و چالش‌های پیش‌روی مادران حاشیه‌نشین چندوجهی و برآمده از ساختارهای اقتصادی- اجتماعی است؛ بدین دلیل حل چالش‌ها و مسائل پیش‌روی مادران نیازمند تعریف اقداماتی در سطوح مختلف است. در ذیل راهکارهایی در سه سطح خرد، متوسط و کلان برای این مهم پیشنهاد می‌شود:

۱. سطح خرد (محلی)

- ایجاد گروه‌های حمایتی و آموزشی برای مادران؛
- برگزاری کلاس‌های سوادآموزی و مهارت‌آموزی؛
- تشکیل کانون‌های فرهنگی و اجتماعی؛
- برگزاری جلسات روان‌شناسی و مشاوره؛
- تقویت ساختارهای محلی موجود مثل هیئات و...؛
- برگزاری جلسات آموزشی و فرهنگی برای پدران.

۲. سطح متوسط (منطقه‌ای)

- توسعه برنامه‌های توانمندسازی اقتصادی برای زنان؛
- تسهیل دسترسی به تسهیلات مالی؛
- حمایت از کارآفرینی زنان؛
- توسعه برنامه‌های آموزشی مدارس و ارتقای کیفیت آموزش مدارس مناطق حاشیه‌نشین؛
- توجه ویژه به معلمان مناطق حاشیه‌نشین و توانمندسازی آنان به عنوان گروه مرجع مؤثر؛
- نوسازی و توجه به فضای کالبدی مناطق حاشیه‌نشین؛
- توسعه کانون‌های فرهنگی و هنری، کتابخانه و....

۳. سطح کلان (ملی)

- توسعه برنامه‌های جامع برای کاهش فقر و توسعه متوازن؛
- تعریف بسته اقدامات راهبردی جهت توسعه متوازن شهری؛
- توسعه عدالت آموزشی؛
- توجه به توسعه روستایی و ایجاد اشتغال پایدار روستایی؛
- اصلاح سیاست‌های اجتماعی و اقتصادی؛
- افزایش آگاهی اجتماعی و فرهنگی؛
- حمایت از پژوهش‌های مرتبط.

نکته مهم در اجرای این راهکارها، به‌ویژه در سطوح خرد و متوسط که به طور مستقیم با مشارکت حاشیه‌نشینان گره خورده است، مستلزم توجه به مبانی توسعه مشارکتی و جلب اعتماد و همکاری حاشیه‌نشینان است؛ همچنین شیوه مداخلات و اجرای راهکارهای این سطوح باید متناسب با اقتضای هر محله و مختص آن طراحی شود. امید است اجرای راهکارهای پیشنهادی به بهبود شرایط زندگی مادران حاشیه‌نشین کمک کند و نیز زمینه را برای انتقال مؤثر ارزش‌های دینی و فرهنگی به فرزندان فراهم آورد. این رویکردها نه تنها به کاهش مشکلات حاشیه‌نشینی می‌انجامد، بلکه می‌تواند به ایجاد جامعه‌ای منسجم‌تر و پایدارتر کمک کنند که در آن همه اعضا از فرصت‌های برابر برخوردار باشند؛ همچنین برای پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های این حوزه به‌گونه‌ای طراحی شوند که نیازهای خاص مادران حاشیه‌نشین و فرزندان آنها را در نظر بگیرند و به شناسایی و تحلیل دقیق چالش‌ها و فرصت‌های موجود بپردازند. به همین منظور انجام پژوهش‌های تطبیقی درباره وضعیت مادران حاشیه‌نشین در مناطق مختلف شهری و روستایی به منظور شناسایی تفاوت‌ها و شباهت‌ها در چالش‌ها و فرصت‌ها، تحلیل تأثیر برنامه‌های حمایتی بر زندگی مادران حاشیه‌نشین، تحقیق در مورد الگوهای تربیتی مادران در شرایط حاشیه‌نشینی و نیز مطالعه در مورد نقش نهادهای دولتی و غیردولتی در حمایت از مادران حاشیه‌نشین و ارزیابی کارایی این نهادها در ارائه خدمات آموزشی، اقتصادی و اجتماعی به پژوهشگران این حوزه پیشنهاد می‌شود.

منابع

- احمدی، ف؛ عابدی، ح.ع؛ آذربیزین، م. (۱۳۹۳)، «تبیین تجارب زنان شاغل پیرامون نقش مادری» (یک پژوهش کیفی پدیدارشناسی)، تحقیقات کیفی در علوم سلامت، س ۳، ش ۲، ص ۱۳۷-۱۴۸.
- افشار کهن، ج.؛ بلالی، ا.؛ واعظزاده، س. (۱۳۹۸)، «زنان حاشیه‌نشین و جامعه‌پذیری خشونت در خانواده»، علوم اجتماعی، ش ۳۳، ص ۱۳۵-۱۵۹.
- پناهی، ع. ا. (۱۳۹۴)، «بررسی ظرفیت‌های مادران در تربیت اجتماعی فرزندان با تکیه بر یافته‌های دینی و علمی»، اسلام و علوم اجتماعی، س ۷، ش ۱۴، ص ۹۳-۱۱۳.
- تقوی، ن. (۱۳۹۳)، بررسی کیفیت زندگی و تربیت فرزندان در خانواده‌های حاشیه‌نشین اراک، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک.
- حسنی، و.؛ دهشیری، م.؛ الهیاری، ر. (۱۳۹۸)، «توسعه‌نیافتگی ناشی از تأخیر فرهنگی برآمده از حاشیه‌نشینی در شهرها»، مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه، س ۴، ش ۱، ص ۲۵-۳۱.
- حسینی، س. م.؛ محمدی، م. (۱۳۸۹)، «بررسی عوامل اقتصادی- اجتماعی مؤثر بر حاشیه‌نشینی در شهر سمنان»، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، س ۱، ش ۱، ص ۱-۲۴.
- خدابخشی، ک.؛ رضایی، م. (۱۳۹۵)، «بررسی رابطه بین حاشیه‌نشینی و آسیب‌های اجتماعی در شهر تهران»، مطالعات اجتماعی ایران، س ۱۰، ش ۲، ص ۱۲۳-۱۴۵.
- رشیدی آل‌هاشم، ر.؛ سلیمانی، م. (۱۳۹۱)، «بررسی رفتارهای حاشیه‌نشینان»، مطالعات علوم اجتماعی ایران، س ۹، ش ۳۴، ص ۷۵-۹۴.
- زندگی‌آبادی، ع.؛ ضرابی، ع. ا.؛ خوب‌آیند، س. (۱۳۸۴)، «تحلیل علل اقتصادی- اجتماعی حاشیه‌نشینی در شهر اصفهان»، مجله علوم انسانی دانشگاه اصفهان، س ۱۸، ش ۱، ص ۱-۲۲.
- قزوینه، ز.؛ حسینی، س. ر. (۱۳۹۲)، «پیامدهای اجتماعی عدم توسعه شهری بر خانواده‌های مجاور حاشیه‌نشین» (مطالعه موردی زنان محله حکمت‌آباد کرمانشاه، مجموعه مقالات سومین کنفرانس بین‌المللی روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، مؤسسه عالی علوم و فناوری خوارزمی).
- عبدخدایی، ز.؛ فقیه، م. ا. (۱۴۰۱)، «عوامل مؤثر بر فرایند انتقال و انتخاب ارزش‌ها و معنای زندگی از والدین به فرزندان»، پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، س ۱۲، ش ۲، ص ۱-۲۶.

- عسکری ندوشن، ع. (۱۳۸۲)، عوامل نهادی مؤثر بر باروری با تأکید خاص بر تحولات خانواده در ایران: مطالعه موردی استان یزد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تهران.
- علی‌پور، م. (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی جایگاه مادر در فرهنگ جاهلی و اسلامی»، مجله تاریخ در آئینه پژوهش، س ۹، ش ۲، ص ۹۹-۱۱۸.
- کارگر، ب. (۱۳۹۰)، شهر، حاشیه و امنیت اجتماعی، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۱)، حاشیه‌نشینی (اسکان غیررسمی در ایران): رویکردها، سیاست‌ها و اقدامات، تهران: معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی.
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶)، «گراند تئوری چیست و چه کاربردی دارد؟»، ویژه‌نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- میرحسینی، ز؛ بوربور، ز؛ صمصامی، م؛ احمدی، ن؛ اختری، ز. (۱۳۹۹)، «چالش‌های زندگی روزمره زنان حاشیه‌نشین شهر تهران» (مطالعه کیفی)، مطالعات راهبردی زنان، س ۲۲، ش ۸۹، ص ۳۳۶-۳۶۷.
- نقدی، ا؛ زارع، ص. (۱۳۹۲)، «مطالعه نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی فرهنگی زنان حاشیه‌نشین» (مورد مطالعه شهرک سعدی شیراز)، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، س ۳، ش ۹، ص ۶۷-۹۶.
- نظریان، ا؛ سادین، ح؛ زال‌نژاد، ک؛ استقامتی، م؛ ولیانی، م. (۱۳۹۵)، «بررسی عوامل اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی»، نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، س ۳، ش ۳، ص ۱۱۱-۱۳۵.
- وصالی، س؛ قاسمی‌نژاد، م. (۱۳۹۸)، «مطالعه داده‌بنیاد حاشیه‌نشینی و توسعه اجتماعی: شناسایی شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای تحقق‌نیافتگی توسعه اجتماعی در بین حاشیه‌نشینان پاکدشت»، فصلنامه توسعه اجتماعی، س ۱۴، ش ۲، ص ۹۳-۱۲۶.
- یزدی، ا. (۱۳۸۸)، «اخلاق مادری در اسلام و فمینیسم»، پژوهش‌های فلسفی - کلامی، ش ۳، ص ۱۵۱-۱۸۴.

References

- Abdkhodā'i, Z., & Faqīh, M. A. (2022/1401). “Avāmel-e Mo'asser bar Farāyand-e Enteqāl va Entekhāb-e Arzeshhā va Ma'nā-ye Zendegei az Vāledeyn be Farzandān” [Factors Affecting the Process of Transmission and Selection of Values and Meaning of Life from Parents to Children]. *Pažūheshhā-ye 'Olūm-e Shenākhtī va Raftārī*, 12(2), 1-26. [In Persian]
- Acock, A. C., & Bengtson, V. L. (1978). “On the Relative Influence of Mothers and Fathers: A Covariance Analysis of Political and Religious Socialization.” *Journal of Marriage and Family*, 40(3), 519-530. <https://doi.org/10.2307/350932>
- Afshār Kohan, J., Balālī, A., & Vā'ezzādeh, S. (2019/1398). “Zanān-e Hāshīyeh-Neshīn va Jāme'eh-pazīrī-ye Khoshūnat dar Khānevādeh” [Marginalized Women and Socialization of Violence in the Family]. *'Olūm-e Ejtemā'i*, 135-159. [In Persian]
- Aghajanian, A. (2001). “Family and Family Change in Iran.” In C. Hennon & T. Brubaker (Eds.), *Diversity in Families: A Global Perspective*. Wadsworth Publishing Company.
- Ahmādī, F., Ābedī, H. 'A., & Āzarbarzīn, M. (2014/1393). “Tabyīn-e Tajāreb-e Zanān-e Shāghel Pīrāmūn-e Naqsh-e Mādarī: Yek Pažūhesh-e Keyfī-ye Pīdārshenāsī” [Explaining the Experiences of Employed Women Regarding the Maternal Role: A Qualitative Phenomenological Study]. *Tahqīqāt-e Keyfī dar 'Olūm-e Salāmat*, 3(2), 137-148. [In Persian]
- Alīpūr, M. (2012/1391). “Barrasī-ye Taṭbīqī-ye Jāygāh-e Mādar dar Farhang-e Jāhelī va Eslāmī” [A Comparative Study of the Mother's Position in Pre-Islamic and Islamic Culture]. *Majalleh-ye Tārīkh dar Āyeneh-ye Pažūhesh*, 9(2). [In Persian]
- Askarī Nodūshan, 'A. (2003/1382). “Avāmel-e Nahādī-ye Mo'asser bar Bārvarī bā Ta'kīd-e Khāsh bar Taḥavvolāt-e Khānevādeh dar Īrān: Moṭāle'eh-ye Moredī-ye Ostān-e Yazd [Institutional Factors Affecting Fertility with Special Emphasis on Family Transformations in Iran: A Case Study of Yazd Province] (Master's thesis). University of Tehran. [In Persian]
- Bardi, A., Jaspal, R., Polek, E., & Schwartz, S. H. (2014). “Values and Identity Process Theory: Theoretical Integration and Empirical Interactions.” In *Identity Process Theory: Identity, Social Action and Social Change* (pp. 175-200). Cambridge University Press.

- Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., & Rosnati, R. (2011). "Value Transmission in the Family: Do Adolescents Accept the Values Their Parents Want to Transmit?" *Journal of Moral Education*, 40(1), 105-121. <https://doi.org/10.1080/03057240.2011.553414>
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Sage.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Ghazvineh, Z., & Hoseyni, S. R. (2013/1392). "Pāyāmadhā-ye Ejtemā'i-ye 'Adam-e Towse'eh-ye Shahrī bar Khānevādehā-ye Mojāver-e Hāshīyeh-Neshīn (Moṭāle'eh-ye Moredī: Zanān-e Maḥalleh-ye Hekmat-ābād-e Kermānshāh)" [Social Consequences of Lack of Urban Development on Families Adjacent to Marginalized Areas (Case Study: Women of Hekmatabad Neighborhood in Kermanshah)]. In *Proceedings of the Third International Conference on Psychology, Sociology, Educational Sciences and Social Studies*. Kharazmi Institute of Higher Education and Technology. [In Persian]
- Grusec, J. E., & Goodnow, J. J. (1994). "Impact of Parental Discipline Methods on the Child's Internalization of Values: A Reconceptualization of Current Points of View." *Developmental Psychology*, 30(1), 4-19. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.1.4>
- Grusec, J. E., & Kuczynski, L. (Eds.). (1997). *Parenting and Children's Internalization of Values: A Handbook of Contemporary Theory*. John Wiley & Sons.
- Ḥasanī, V., Dehshīrī, M., & Elāhīyārī, R. (2019/1398). "Towse'eh-Nīāftagī-ye Nāshī az Ta'khīr-e Farhangī-ye Barāmadeh az Hāshīyeh-Neshīnī dar Shahrhā" [Underdevelopment Caused by Cultural Lag Arising from Marginalization in Cities]. *Do Māh nāmeḥ-ye 'Elmī-Takhāšoṣī-ye Moṭāle'āt-e Kārburdī dar 'Olūm-e Modīrīyat va Towse'eh*, 4(1), 25-31. [In Persian]
- Hoseyni, S. M., & Moḥammadī, M. (2010/1389). "Barrasī-ye 'Avāmel-e Eqteṣādī-Ejtemā'i-ye Mo'asser bar Hāshīyeh-Neshīnī dar Shahr-e Sanandaj" [Investigating Socio-Economic Factors Affecting Marginalization in Sanandaj]. *Moṭāle'āt-e Jāme'eh-shenāsī-ye Shahrī*, 1(1), 1-24. [In Persian]
- Kargar, B. (2011/1390). *Shahr, Hāshīyeh va Amnīyat-e Ejtemā'i* [City, Margin, and Social Security]. Sāzmān-e Joghrafiyā'i-ye Nīrūhā-ye Mosallah. [In Persian]
- Khodābakhshī, K., & Rezā'i, M. (2016/1395). "Barrasī-ye Rābeṭeh beyn-e Hāshīyeh-Neshīnī va Āsībḥā-ye Ejtemā'i dar Shahr-e Tehrān" [Investigating the Relationship be-

- tween Marginalization and Social Harms in Tehran]. *Moṭāleʿāt-e Ejtemāʿī-ye Īrān*, 10(2), 123-145. [In Persian]
- Knafo, A., & Schwartz, S. H. (2003). "Parenting and Adolescents' Accuracy in Perceiving Parental Values." *Child Development*, 74(2), 595-611. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.7402018>
 - Knafo, A., & Schwartz, S. H. (2008). "Accounting for Parent-Child Value Congruence: Theoretical Considerations and Empirical Evidence." In U. Schönplflug (Ed.), *Cultural Transmission: Psychological, Developmental, Social, and Methodological Aspects* (pp. 240-268). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804670.011>
 - Mansūriān, Y. (2007/1386). "Grānded Te'orī Chīst va Che Kārburdī Dārad?" [What Is Grounded Theory and What Is Its Application?]. *Vīzheh Nāmeḥ-ye Hamāyesh-e 'Elm-e Etṭilā'āt va Jāme'eh-ye Etṭilā'ātī*, University of Isfahan. [In Persian]
 - Markaz-e Pažūheshhā-ye Majles-e Shūrā-ye Eslāmī. (2022/1401). *Hāshīyeh-Neshīnī* (Eskān-e Ghayr-e Rasmī dar Īrān): Rūykardhā, Sīyāsathā va Eqdāmāt [Marginalization (Informal Settlement in Iran): Approaches, Policies and Actions]. *Ma'āvnāt-e Pažūheshhā-ye Zīrbānā'ī va Omūr-e Tawlīdī*. [In Persian]
 - Mīrḥoseynī, Z., Būrbūr, Z., Ṣamṣāmī, M., Aḥmadī, N., & Akhtarī, Z. (2020/1399). "Chālesh-hā-ye Zendeḡī-ye Rūzmārreh-ye Zanān-e Hāshīyeh-Neshīn-e Shahr-e Tehrān: Moṭāle'eh-ye Keyfī" [Challenges of Daily Life of Marginalized Women in Tehran: A Qualitative Study]. *Moṭāleʿāt-e Rāhburdī-ye Zanān*, 22(89), 336-367. [In Persian]
 - Naqdī, A., & Zāre', S. (2013/1392). "Moṭāle'eh-ye Negarashhā va Raftārhā-ye Ejtemā'ī-Farhangī-ye Zanān-e Hāshīyeh-Neshīn: Mored-e Moṭāle'eh-ye Shahrak-e Sa'dī-ye Shīrāz" [A Study of Socio-Cultural Attitudes and Behaviors of Marginalized Women: A Case Study of Sa'di Town in Shiraz]. *Moṭāleʿāt-e Jāme'eh-shenāsī-ye Shahrī*, 3(9), 67-96. [In Persian]
 - Naẓarīān, A., Sādīn, H., Zāl-Nejād, K., Esteghāmātī, M., & Valīānī, M. (2016/1395). "Barrasī-ye 'Avāmel-e Eqteṣādī, Ejtemā'ī va Jam'īyatī-ye Hāshīyeh-Neshīnī va Eskān-e Ghayr-e Rasmī" [Investigating Economic, Social and Demographic Factors of Marginalization and Informal Settlement]. *Nashrīyeh-ye Taḥlīl-e Fazā'ī-ye Makhāṭer-e Mīḥītī*, 3(3), 111-135. [In Persian]

- Panāhī, ‘A. A. (2015/1394). “Barrasī-ye Żarfīyathā-ye Mādarān dar Tarbīyat-e Ejtemā’ī-ye Farzandān bā Takyeh bar Yāftehā-ye Dīnī va ‘Elmī” [Investigating Mothers’ Capacities in Social Education of Children Based on Religious and Scientific Findings]. *Eslām va ‘Olūm-e Ejtemā’ī*, 7(14), 93-113. [In Persian]
- Powell, R. (1999). “Recent Trends in Research: A Methodological Essay.” *Library and Information Science Research*, 21(1), 91-119.
- Rashīdī Āl-Hāshem, R., & Soleymānī, M. (2012/1391). “Barrasī-ye Raftār-hā-ye Ḥāshīyeh-Neshīnān” [Investigating the Behaviors of Marginalized Residents]. *Moṭāle’āt-e ‘Olūm-e Ejtemā’ī-ye Īrān*, 9(34), 75-94. [In Persian]
- Roest, A. M. C., Dubas, J. S., & Gerris, J. R. M. (2010). “Value Transmissions between Parents and Children: Gender and Developmental Phase as Transmission Belts.” *Journal of Adolescence*, 33(1), 21-31. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.05.017>
- Schwartz, S. H. (2017). “The Refined Theory of Basic Values.” In S. Roccas & L. Sagiv (Eds.), *Values and Behavior: Taking a Cross Cultural Perspective* (pp. 51-72). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-56352-7_3
- Starrels, M. E. (1992). “Attitude Similarity between Mothers and Children Regarding Maternal Employment.” *Journal of Marriage and Family*, 54(1), 91-103. <https://doi.org/10.2307/353278>
- Taqavī, N. (2014/1393). *Barrasī-ye Keyfīyat-e Zendegī va Tarbīyat-e Farzandān dar Khānevādeh-hā-ye Ḥāshīyeh-Neshīn-e Arāk* [Investigating Quality of Life and Child Rearing in Marginalized Families in Arak] (Master’s thesis). Islamic Azad University, Arak Branch. [In Persian]
- Thornton, A., & Camburn, D. (1987). “The Influence of the Family on Premarital Sexual Attitudes and Behavior.” *Demography*, 24(3), 323-340. <https://doi.org/10.2307/2061301>
- Vāṣālī, S., & Qāsemī-Nejād, M. (2019/1398). “Moṭāle’eh-ye Dādeh-bonyād-e Ḥāshīyeh-Neshīnī va Towse’eh-ye Ejtemā’ī: Shenā’ī-ye Sharāyeṭ-e Modākhelehar, Rāhburdhā va Pāyāmadhā-ye Taḥaqqoq-Nīāftagī-ye Towse’eh-ye Ejtemā’ī dar Beyn-e Ḥāshīyeh-Neshīnān-e Pākdasht” [A Grounded Theory Study of Marginalization and Social Development: Identifying Intervening Conditions, Strategies, and Consequences of Unrealized Social Development among Marginalized Residents of Pakdasht]. *Faṣlnāmeḥ-ye Towse’eh-ye Ejtemā’ī*, 14(2), 93-126. [In Persian]

- Yazdī, A. (2009/1388). “Akhlāq-e Mādarī dar Eslām va Fīmīnīsm” [Maternal Ethics in Islam and Feminism]. *Pažūheshhā-ye Falsafī-Kalāmī*, (3). [In Persian]
- Zangī-Ābādī, ‘A., Żarābī, ‘A. A., & Khowb-Āyand, S. (2005/1384). “Taḥlīl-e ‘Alal-e Eqteṣādī-Ejtemā’ī-ye Ḥāshīyeh-Neshīnī dar Shahr-e Eṣfahān” [Analysis of Socio-Economic Causes of Marginalization in Isfahan]. *Majalleh-ye ‘Olūm-e Ensānī-ye Dāneshgāh-e Eṣfahān*, 18(1), 1-22. [In Persian]